

ВІДГУК

офіційного опонента – завідувачки кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидатки юридичних наук, професорки **Слінько Тетяни Миколаївни**
на дисертацію **Байталюк Зоряни Володимирівни** на тему:

**«Європейські стандарти забезпечення
права на свободу вираження політичних поглядів»,**

поданої на захист до разової спеціалізованої ради
у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича
на здобуття ступеня вищої освіти
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

У сучасних політичних реаліях, коли демократичні інститути зазнають як внутрішнього, так і зовнішнього тиску, звернення до європейських стандартів забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів є не лише актуальним, а й стратегічно обґрунтованим кроком задля збереження демократичної легітимності публічної влади.

Забезпечення права на свободу політичних висловлювань є індикатором демократичної зрілості держави та її правової лояльності до людини. Водночас це право постає не лише як фундаментальна гарантія особистої свободи, а й як ключовий чинник утвердження політичного плюралізму та забезпечення прозорості функціонування публічної влади.

Актуальність обраного дослідницького напрямку підсилюється також необхідністю запобігання авторитарних тенденцій, що загрожують загальноєвропейському правовому простору. Уніфікація підходів до захисту політичних висловлювань, сприяє запобіганню правовому релятивізму та вибіркового застосуванню норм права в умовах політичних конфліктів, забезпечує формування високих стандартів правозастосування в національних юрисдикціях і створює запобіжники від зловживань у сфері політичної комунікації. У цьому контексті європейські стандарти виступають передумовою формування інституційної довіри до публічної влади та невід'ємним елементом демократичного конституціоналізму, заснованого на

повазі до прав людини, верховенства права та принципі відкритості політичного процесу. Сучасна європейська парадигма забезпечення права на свободу вираження передбачає дотримання збалансованого підходу між свободою вираження політичних поглядів і легітимними обмеженнями, обґрунтованими захистом національної безпеки, громадського порядку чи гідності інших осіб, що, своєю чергою, засвідчує тенденцію до дедалі точнішого визначення меж допустимого втручання держави у цю сферу реалізації конституційних прав та свобод.

Закономірним із огляду на актуальність дисертаційного дослідження є **зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота виконана на кафедрі теорії права та прав людини юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в рамках комплексної теми «Захист прав людини» / «Protection of human rights» (номер державної реєстрації: 0121U109357), що підтверджує її інтеграцію в планові наукові дослідження кафедри та університету.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, є загалом достатнім. Цьому сприяло використання широкого методологічного інструментарію та джерельної бази. Дисертанткою, як зазначається у рукописі дисертації, використано 268 найменувань джерел, у яких відображено різні аспекти проблематики.

Методологічна основа дослідження вирізняється високим рівнем концептуальної впорядкованості, оскільки охоплює як філософські, так і спеціалізовані методи пізнання, забезпечуючи глибоке розкриття окресленої у предметі рукопису проблематики. Зокрема, авторка обґрунтовано бере за основу чотириступеневу методологічну модель, що охоплює світоглядний, загальнонауковий, спеціальний та конкретно-емпіричний рівні, що відповідає сучасним науковим стандартам. Вдале поєднання історичного, системно-структурного, компаративного, функціонального та формально-логічного методів дозволило авторці розглядати предмет дослідження з різних кутів

зору – крізь призму ретроспективної динаміки, змістової структури та діяльнісного впливу. Так, застосування функціонального підходу є концептуально доцільним, адже дозволяє не тільки описати феномен свободи вираження політичних поглядів, а й виявити його системовизначальну роль при суспільних процесах демократії. Використання історико-правового методу, який авторка застосувала не формально, а як інструмент вивчення логічної ретроспективи права, продемонстрував нормативну спадкоємність ідей політичної свободи. Діалектичний підхід надав дослідженню пізнавальної глибини, оскільки дисертантка не уникала аналізу антиномічних суперечностей, що пронизують саму природу свободи у політичному контексті. Застосування системного методу дозволило вийти за межі фрагментарного аналізу та запропонувати комплексну оцінку взаємозв'язку правових механізмів захисту прав людини у різних сферах політичного процесу. Зіставлення ліберальної та обмежувальної моделей реалізації права на свободу вираження політичних поглядів, з урахуванням європейського досвіду, є безперечною перевагою, що надало роботі порівняльно-правової цінності. Формально-правовий метод використано без абсолютизації нормативного підходу, але з акцентом на доцільність формального закріплення права на свободу вираження політичних поглядів як гарантійної функції захисту цього права. Прогностичний метод, у свою чергу, дозволив надати роботі не тільки аналітичної, а й конструктивної прагматичної спрямованості, окреслити потенційні сценарії розвитку суспільства в разі обмеження свободи політичного висловлення.

Загалом, методологічна складова дослідження є збалансованою і академічно виправданою. Її застосування сприяло глибокому розкриттю досліджуваному феномену, поєднуючи нормативний, історичний, системний і прогностичний рівні аналізу.

Дисертаційна робота Байталюк Зоряни Володимирівни вирізняється самостійністю та завершеністю. Дисертанткою вдало сформульовано **перелік завдань**, що пов'язані з характеристикою свободи вираження політичних

поглядів як фундаментальної цінності, що становить аксіоматичну основу демократичного ладу суспільства; аналізом правової природи та еволюцією підходів до свободи вираження політичних висловлювань у системі європейського й національного права, визначенням тенденцій її інституалізації; розкриттям антиномічного змісту політичної свободи в контексті співвідношення можливостей реалізації та правових обмежень; дослідженням особливостей забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів під час проведення передвиборної агітації та політичних дебатів, з урахуванням необхідності дотримання балансу між реалізацією свободи слова, вимогами політичного плюралізму й запобігання маніпуляціям у публічному дискурсі; визначенням особливостей забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів у сфері масових комунікацій та журналістської діяльності, з акцентом на дотриманні балансу між реалізацією свободи слова, вимогами неупередженого подання об'єктивної достовірної інформації і запобігання проявам політичної цензури; аналізом специфіки забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів при організації громадських слухань з урахуванням доцільності дотримання балансу між реалізацією свободи слова, гарантіями недискримінаційного доступу до комунікаційного простору і вимогами запобігання деструктивній агітації та підриву легітимності демократичного публічного діалогу; обґрунтуванням доцільності обмеження права на свободу вираження політичних поглядів відповідно до критерію законності та визначенням стандартів легітимності таких обмежень у демократичному суспільстві з урахуванням європейської правозахисної практики; доведенням функціональності правомірного обмеження права на свободу вираження політичних поглядів, відповідно до критерію обґрунтованої мети та визначенням стандартів легітимності таких обмежень у демократичному суспільстві з урахуванням європейської правозахисної практики; аргументацією необхідності обмеження права на свободу вираження політичних поглядів релевантно до критерію пропорційності та визначенням

стандарту легітимності таких обмежень у демократичному суспільстві з урахуванням європейської правозахисної практики.

Структура та зміст дисертаційної роботи повною мірою висвітлюють проблемні питання, що становлять її предмет. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, вказано на зв'язок з науковою тематикою, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведені дані про апробацію, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** рукопису **«Свобода вираження політичних поглядів у демократичному суспільстві: аксіологічні засади, правова природа та межі реалізації»** проаналізовано ціннісні орієнтири, нормативно-правову сутність і допустимі межі здійснення свободи політичного висловлювання в умовах демократичного ладу. Авторка переконливо обґрунтувала тезу про органічний зв'язок між свободою політичних висловлювань та стабільністю демократичних інституцій, приділивши увагу інституційним гарантіям реалізації цього права як засобу забезпечення не тільки формальної, а й реальної дієвості інших конституційних свобод. Оцінка ролі держави як гаранта, а не лише регулятора цього права, дозволила сформулювати концепт відповідальності влади у демократичному суспільстві. Позитивною складовою рукопису став акцент на дослідженні динаміки розвитку права на свободу вираження політичних поглядів з позиції ретроспективного концептуального аналізу. Авторка демонструє розуміння тонкої межі між свободою слова та її зловживанням, що особливо важливо в умовах політичної поляризації. Актуальним з позиції наукового аналізу є подання політичної свободи як фактору, що стимулює плюралізм, діалогічність і політичну інклюзивність. Дослідницьку вагу має також підкреслення соціального виміру свободи

висловлювань як індикатора зрілості політичного суспільства. Одним із сильних аспектів дослідження є вдале поєднання нормативного та інституційного підходів до проблеми свободи вираження політичних поглядів, з акцентом на практичних механізмах її реалізації. У тексті рукопису актуалізується небезпека, яку несуть авторитарні режими, що обмежують свободу вираження політичних поглядів задля цензури або монополізації авторитарною владою інформації.

Особливої уваги заслуговує авторська спроба репрезентувати свободу політичних висловлювань не як абстракцію, а як дієве право, вмонтоване в контекст соціальної взаємодії. Аналізуючи репрезентований текст дисертації, слід відзначити його багатогранність та глибину розкриття проблеми свободи вираження політичних поглядів в контексті теоретичних аспектів правової доктрини. Авторка методично висвітлила ключові юридичні питання, які стосуються свободи та її обмежень. Зокрема, розкриття сутності антиномії політичної свободи стало важливим внеском у розуміння цієї проблематики, оскільки підкреслило внутрішню суперечливість між свободою особистісного самовираження та потребою правового порядку в демократичному суспільстві. Такий підхід дозволив виявити складність, пов'язану із необхідністю балансування між двома протилежними, але доповнюючими явищами: свободою і відповідальністю, це по-перше. І, по-друге, у тексті дисертації відзначено важливість пошуку «золотої середини» в питанні правового регулювання свободи вираження поглядів, що відповідає актуальним викликам сучасного правопорядку.

У другому розділі рукопису «Європейські стандарти забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів в окремих сферах суспільної діяльності» розкрито європейські стандарти забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів при проведенні передвиборної агітації та політичних дебатів, здійсненні журналістської діяльності, організації громадських слухань.

У ході дослідження авторка акцентувала увагу на важливості заборони цензури, недопустимості монополії засобів масової інформації та гарантіях діяльності політичних партій як важливих інструментах для забезпечення конкуренції ідей у політичному просторі. Така фокусна позиція дала можливість відповісти на питання, як свобода слова сприяє динаміці та прогресу політичних процесів. Порушуючи важливу проблему політичної стагнації, яка виникає в умовах, коли обмеження свободи політичних висловлювань стає інструментом авторитарного контролю та/або спричиняє бездіяльність політичних структур, дисертантка спробувала відобразити актуальність теми дисертації у контексті сучасних політичних викликів.

Цінним є те, що у дослідженні окреслена модель демократії як процесу полеміки і дискусії для досягнення консенсусу в політичних питаннях. Ідея концентричної моделі, де кожен має право на рівний доступ до політичного дискурсу, сприяє політичному вибору та постає наріжним каменем демократичного управління. У цьому ключі важливою постала констатація авторкою положень та стандартів європейської правозастосовної практики, що свобода політичних висловлювань не обмежується лише захистом тих поглядів, які сприймаються позитивно, і прихильно, а охоплює навіть ті, що можуть викликати обурення. Розглядаючи питання виборчих кампаній, здобувачка резонно зазначає, що передвиборчі дебати мають ключове значення для демократичної політичної культури, адже вони дозволяють виборцям сформулювати своє судження про кандидатів та їх програми. Такі дискусії підвищують прозорість політичних процесів, що є важливою складовою демократичного контролю. Однак у дослідженні також зауважено про небезпеку перетворень політичних дебатів на політичні шоу, коли важливі політичні питання змінюються на популістські гасла, становлячи загрозу для демократичних практик та відвертаючи увагу від реальних проблем суспільства.

Переконливо характеризуючи подвійний характер свободи вираження політичних поглядів, зокрема, її індивідуальний та інституційний вимір,

авторка підкреслює значення цього права для кожної особи, що може вільно висловлювати свої політичні переконання без страху репресій або переслідувань з боку держави. Це важливий аспект, оскільки наявність таких гарантій – основа для політичної самореалізації особистості. У контексті інституційного виміру свободи вираження політичних поглядів у дослідженні зосереджується увага на важливості незалежних засобів масової інформації, які здатні сформувати публічний простір для політичного діалогу. Висвітлюючи важливість прозорості дій органів державної влади та їх підзвітності громадськості через медіа, в роботі справедливо відзначено, що свобода вираження поглядів є не лише правом особи, але й обов'язком медіа забезпечувати неупереджене висвітлення політичних подій. Крім того, авторкою акцентується увага на важливості балансу між свободою вираження політичних поглядів і відповідальністю за поширення неправдивої або шкідливої інформації. У цьому контексті приділено також увагу питанню поширення інформації через цифрове середовище, де швидкий розвиток технологій поставив нові виклики для правового регулювання свободи вираження політичних поглядів. Резонно констатовано, що розгляд інтернет-платформ, соціальних мереж та їх впливу на політичні процеси вказує на нові можливості, які вони відкривають для маніпулювання громадською думкою, а також на нові можливості, які вони відкривають для маніпулювання громадською думкою, а також на нові ризики, пов'язані з пропагандою та дезінформацією.

Одним із важливих аспектів дисертаційної роботи – дослідження ролі громадськості як ключового інструменту для реалізації політичних прав громадян. Авторка переконливо обґрунтовує, що громадськість – важливий механізм забезпечення демократії, адже саме через активну участь громадян у публічному житті формується легітимність державної влади, підвищується рівень довіри до інституцій держави, а також забезпечується прозорість прийняття рішень. Зокрема, яскравими прикладами цього є участь громадян у громадських слуханнях, подачі петицій, публічних консультаціях.

Дисертаційне дослідження вдало поєднує теоретичні аспекти, які стосуються громадської участі в політичних процесах, з практичними рекомендаціями щодо вдосконалення нормативної бази для забезпечення реалізації права на свободу вираження політичних поглядів. Так, авторка зауважує, що на сьогодні вітчизняне законодавство не має чіткого визначення категорії «громадськість», що призводить до правового вакууму. Враховуючи це, у дисертації внесено пропозицію оновити нормативно-правове регулювання, а також інтегрувати європейські стандарти публічної участі, які апробовані в демократичних країнах.

У третьому розділі рукопису «Обмеження права на свободу вираження політичних поглядів у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини» аргументовано релевантність правомірного обмеження права на свободу вираження політичних поглядів відповідно до критерію пропорційності та визначено стандарти легітимності таких обмежень у демократичному суспільстві з урахуванням європейської правозахисної практики. Наголошено на доцільності впровадження в українське законодавство моделі національного тесту пропорційності як інструменту оцінки правомірності втручання у забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів, що передбачає п'ять ключових критеріїв: (1) *характер висловлювання (факт або оцінка)*; (2) *ступінь суспільної значущості теми*; (3) *публічний статус осіб, яких воно стосується*; (4) *форма вираження (журналістське розслідування, художній засіб, сатира тощо)*; (5) *наявність менш обмежувальних альтернатив, що дозволяють досягти мети без порушення прав*. У межах цього підходу обґрунтовано необхідність нормативної фіксації стандарту демократичної необхідності, який передбачатиме обов'язкову оцінку втручання у свободу вираження політичних поглядів з огляду на відповідність вимогам пропорційності, адекватності та виправданості.

Опис механізмів юридичного захисту права на свободу вираження політичних поглядів виявляє обізнаність дисертантки із судовою практикою, зокрема з прецедентними рішенням Європейського суду з прав людини.

У дисертації розкрито важливі питання щодо обмеження права на свободу вираження політичних поглядів за допомогою трикритеріальної моделі, яку сформулював Європейський суд з прав людини. Авторка продемонструвала глибокі знання кожного з критеріїв – законності, легітимної мети та пропорційності, що надало як теоретичної, так і практичної цінності дослідженню для правозастосування в Україні. Варто відзначити ґрунтовний підхід до першого критерію – законності, де дисертантка не обмежилася тільки формальним визначенням наявності правових норм, а підкреслила необхідність їх доступності, чіткості та передбачуваності. Пропозиція щодо внесення змін до законодавства України з метою закріплення принципу юридичної визначеності – важлива для подальшого вдосконалення вітчизняної правової системи.

Дослідження другого критерію – законної мети – продемонструвало глибоке розуміння європейських стандартів захисту основоположних прав людини. Авторкою справедливо зауважено, що будь-яке обмеження прав не може базуватися на декларативних цілях, а повинно бути обґрунтоване конкретними соціальними потребами, що відповідають вимогам статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Третій критерій – пропорційність – найскладніший для правового аналізу, і авторка вдало звертає увагу на його важливість для визначення допустимих обмежень права на свободу вираження політичних поглядів. Запропонована у рукописі модель національного тесту пропорційності, що включає оцінку характеру висловлювань, публічності осіб, форми вираження та альтернативних способів досягнення мети, може стати ефективним інструментом для правозастосовних органів. Запропоновані у роботі зміни до законодавства, що стосуються створення структурованої системи правових стандартів для оцінки обмежень права на свободу вираження політичних

поглядів, можуть стати важливим кроком у напрямі вдосконалення правового поля в Україні. Реалізація таких стандартів дозволить забезпечити більш ефективний захист прав людини та підвищить рівень правової обізнаності серед громадян і правозастосовних органів.

Новизна та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації засвідчена використанням теоретичних здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували тему. Роботі загалом властивий комплексний характер монографічного дослідження та наукова новизна в *методологічному аспекті*.

Найсуттєвіші результати, які відображають внесок дисертантки у розробку означеної проблеми, зводяться до наступних положень.

Найбільш вагомими з теоретико-практичних положень, рекомендацій, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, є такі:

вперше:

- Право на свободу вираження політичних поглядів представлено як складний динамічний феномен із подвійною функцією: конструктивною – у контексті сприяння формування політичної культури громадян та розвитку демократичних інститутів держави, і запобіжною – як засобу недопущення узурпації влади, репресивних механізмів та правового нігілізму;
- На основі системного узагальнення ліберального й обмежувального підходів, які застосовуються в європейській правовій практиці, обґрунтовано функціональні стандарти забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів у сфері передвиборчої агітації та політичних дебатів, а саме: *стандарт відкритого діалогу* (передбачає інституційну протидію авторитарним режимам за допомогою легітимації плюралізму думок у виборчому процесі), *стандарт критичної толерантності* (розширює межі допустимої критики публічних осіб без ризиків переслідувань), *стандарт прозорості виборчого процесу* (гарантує кожному суб'єкту політичного дискурсу можливість вільно

- формулювати, поширювати та захищати власні погляди), *стандарт балансу суспільного інтересу* (визнає пріоритет права на політичну критику над приватним інтересом у питаннях, що мають суспільне значення);
- На основі інтегративного аналізу інклюзивного та регулятивного підходів, домінуючих у європейській юридичній практиці, запропоновано комплексну модель стандартизації права на свободу вираження політичних поглядів у сфері мас-медіа й журналістської діяльності, що включає систему демократичних орієнтирів, зокрема: *стандарт плюралізму* (гарантує рівний доступ до інформаційного простору представникам різних політичних позицій), *стандарт редакційної автономії* (встановлює обов'язковість дотримання вимог неупередженості, верифікації джерел інформації), *стандарт пропорційності* (спрямований на мінімізацію ризиків поширення мови ворожнечі, політичної маніпуляції та дискримінації), *стандарт захисту журналістів від кримінальних переслідувань за критику публічних осіб* (передбачає створення безпечного та вільного мас-медіа середовища, в якому журналісти можуть виконувати функцію нагляду без загрози репресій із боку держави або публічних осіб);
  - На основі поєднання ліберальних та обмежувальних підходів, пануючих в європейській практиці, інтерпретовано зміст системи базових стандартів забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів у сфері громадських слухань, що конкретизується через такі елементи: *стандарт відкритого доступу та інклюзивної політичної участі всіх зацікавлених осіб* (гарантує нормативно та процедурно рівну участь усіх зацікавлених суб'єктів у публічному обговоренні політично значущих питань), *стандарт забезпечення плюралізму позицій* (зобов'язує організаторів громадських слухань забезпечити збалансоване, без цензури, середовище з рівноцінною участю представників різних політичних сил);

- Обґрунтовано доцільність нормативного закріплення системи стандартів оцінки правомірності обмеження права на свободу вираження політичних поглядів, яка поєднує універсальні критерії, закріплені у ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з додатковими спеціалізованими параметрами, що відображають специфіку політичного дискурсу як об'єкта правової охорони, зокрема: *стандарт нормативної визначеності (законності)* (вимагає правової чіткості правових норм, що обмежують свободу політичних висловлювань); *стандарт легітимної мети* (передбачає обмеження свободи вираження політичних поглядів лише з підстав, визначених у національному законодавстві та міжнародно-правовими актами); *стандарт пропорційності (демократичної необхідності)* (оцінює відповідність втручання нагальній суспільній потребі та його співмірність із поставленою метою); *стандарт підвищеної терпимості публічних осіб до критики* (визнає необхідність підвищеного рівня толерантності до критики з боку суб'єктів, що беруть участь у публічному політичному дискурсі); *стандарт балансу між свободою слова та захистом репутації* (передбачає обов'язкову оцінку суспільної важливості теми та характеру висловлювань); *стандарт інституційного захисту журналістики і громадських діячів* (підкреслює необхідність особливих гарантій для журналістів, активістів, засобів масової інформації, які здійснюють демократичний контроль над владою).

удосконалено:

- концептуальне розуміння права на свободу вираження політичних поглядів як гарантованої державою юридичної можливості особи вільно формувати, висловлювати та поширювати свої політичні переконання в будь-якій формі без втручання держави або третіх осіб – включно з правом на доступ до інформації, участь у публічних дискусіях і протестах, що одночасно виконує функцію демократичного контролю за

діяльністю влади за умови дотримання принципів пропорційності, правової визначеності та поваги до прав інших осіб;

- теоретичне розуміння антиномічної природи політичної свободи як складного онтологічного, гносеологічного та аксіологічного явища, що проявляється у суперечності між автономією особистості та необхідністю підтримання правового порядку. Обґрунтовано, що ефективне правове регулювання політичної свободи не може ґрунтуватися на абсолютизації одного з її полюсів (дозволу або обмеження), а має вибудовуватися на принципі динамічної рівноваги між ними;
- концептуальне уявлення про свободу вираження політичних поглядів через її осмислення не лише як індивідуального права особи, а й як інституційного чинника, що сприяє забезпеченню політичної стабільності, легітимності публічної влади та ефективності демократичних процесів суспільства.

набуло подальшого розвитку:

- положення, відповідно до якого політична свобода самовираження розглядається не лише як індикатор рівня демократичності держави, а й як системоутворюючий чинник забезпечення її стійкості до авторитарних викликів і загроз;
- розуміння права на свободу вираження політичних поглядів не тільки як основоположного конституційного права, а й професійного обов'язку мас-медіа діяти в межах стандартів достовірності, неупередженості та професійної відповідальності, що сприяє підвищенню якості демократичного публічного дискурсу;
- теоретико-правове бачення меж свободи політичного висловлювання в цифровому середовищі шляхом обґрунтування доцільності перегляду чинних підходів до її правового регулювання з урахуванням трансформацій комунікаційної небезпеки викликані поширенням

- фейкових новин, інформаційних маніпуляцій, впливом цифрових платформ з їх виміром анонімності;
- трактування громадських слухань як двокомпонентного правового інституту свободи вираження політичних поглядів, який виконує роль інституційної гарантії відкритого політичного діалогу та інклюзивного простору для безпечного обміну альтернативними позиціями без ризику репресій або дискримінаційного утиску.

Оцінка оформлення дисертації. Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає встановленим вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 197 сторінок, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Наукове та практичне значення результатів дослідження. Результати теоретичного дослідження Байталюк Зоряни Володимирівни є науковим опрацюванням, у якому на монографічному рівні концептуалізується правова природа, зміст та механізми реалізації європейських стандартів забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів, а також впровадження цих стандартів у національну правову систему в напрямі формування середовища для відкритих політичних дебатів і публічних дискурсів, посилення інституційної незалежності медіа та підтримки громадських ініціатив.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані у правотворчій діяльності під час розробки та модернізації вітчизняних законодавчих актів, що регулюють свободу вираження політичних поглядів, із метою приведення їх у

відповідність до європейських правових стандартів, зокрема у ключі ініціювання правових реформ, спрямованих на запобігання надмірному втручанню держави у сферу політичної комунікації та політичного контенту, посилення гарантування плюралізму думок і політичної свободи; у правозастосовній практиці як методична основа та аналітичне підґрунтя для формування єдиної правозастосовної практики у справах, пов'язаних із захистом свободи вираження політичних поглядів відповідно до вимог ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; в освітньому процесі як базис при підготовці навчальних програм і розробці модулів з аналізу вітчизняного законодавства та європейської практики у сфері захисту прав людини, а також під час проведення занять і тренінгів для здобувачів вищої освіти з конституційного права, міжнародного права, порівняльного правознавства та теорії прав людини.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження Байталюк Зоряни Володимирівни висвітлено у п'яти статтях, опублікованих у журналах, визнаних Міністерством освіти і науки України науковими фаховими виданнями з юридичних наук категорії «Б», та у семи працях апробаційного характеру. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами).

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якому відображені власні ідеї і напрацювання авторки, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційна робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертаційній роботі ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з

метою підкріплення ідей авторки. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Байталюк Зоряни Володимирівни не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувачки.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Зоряни Володимирівни Байталюк, звертаю увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви, недостатньо обґрунтовані положення, тощо.

1. У представленому дисертаційному дослідженні, незважаючи на його високий академічний рівень, слід звернути увагу на декілька змістовних аспектів, що потребують уточнення. Насамперед, звертаючись до наведених у дисертації прикладів протестних політичних закликів проти авторитарних режимів, які засвідчують, що «свобода вираження політичних поглядів може провокувати глибокі соціальні трансформації, що потребують належного правового регулювання з урахуванням балансу між забезпеченням громадянських свобод і необхідністю підтримання суспільної безпеки, стабільності та порядку» (с. 75), доцільно було більш ґрунтовно розкрити, які саме правові інструменти в межах європейських стандартів дозволяють ефективно досягти зазначеного балансу. Такий аналітичний підхід не лише посилив би аргументацію наведених авторських висновків, а й підвищив би прикладну цінність дослідження в аспекті правового забезпечення демократичної трансформації суспільства.

Погоджуючись із позицією дисертантки, що в умовах сучасного глобалізованого світу обмеженість інформаційного простору та недостатність гарантій для вільного обміну політичними ідеями становлять суттєвий виклик для демократичного розвитку суспільства (с. 74), видається доречним більш предметно окреслити у дослідженні, які саме юридичні механізми є найбільш ефективними для забезпечення свободи політичного висловлювання та свободи політичної думки в контексті динамічних політичних трансформацій.

2. У представленому дисертаційному дослідженні простежується високий рівень пізнавальної рефлексії щодо проблематики балансу між свободою вираження політичних поглядів та правом публічних осіб на захист честі, гідності та ділової репутації. Авторка переконливо окреслює значущість медіа як ключового інструменту демократичного контролю, що виконує функцію суспільного монітору за діяльністю органів влади, і водночас підкреслює необхідність високого рівня толерантності політичних діячів до критичних, навіть гострих чи провокаційних оцінок. Аргументація здобувачки підкріплена обґрунтованими посиланнями на відповідну практику Європейського суду з прав людини, що надає дослідженню цілісного логічного викладу та демонструє глибоке розуміння європейських стандартів у сфері свободи вираження політичних поглядів. Особливо цінним є аналіз судових прецедентів, у яких обґрунтовується допустимість використання різких або образливих висловлювань у межах політичного дискурсу за умови дотримання принципу пропорційності та поваги до демократичних цінностей. У зв'язку із цим заслуговує на окрему увагу уточнення порушеного дисертанткою питання: чи можуть такі висловлювання, які виходять за межі етичної виваженості, однак залишаються у межах суспільного інтересу, підлягати правовому захисту, і за яких саме умов? Вважається доцільним, щоб у подальших наукових розвідках було ширше розкрито критерії допустимості меж правового захисту подібних висловлювань та їх співвідношення з принципом свободи інформації в демократичному суспільстві.

3. У рукописі авторка демонструє глибоке розуміння правової природи свободи вираження політичних поглядів у мас-медіа, акцентуючи увагу на її зв'язку з прозорістю діяльності органів влади (с. 94). Виразною є аргументація щодо етичної відповідальності журналістів, які мають забезпечувати неупереджене, достовірне й професійне висвітлення політичних подій, що знаходить своє підтвердження у практиці Європейського суду з прав людини (с. 95–96). Дисертантка вдало поєднує

теоретичний і практико-правовий аспекти, проте деякі тези заслуговують подальшої конкретизації, зокрема щодо меж між допустимою журналістською критикою та подальшою дезінформацією. Було б доречно ширше розкрити критерії оцінки редакційної неупередженості в умовах сучасної медіа сфери, зокрема в контексті цифрової інформаційної війни та алгоритмічного упередження. У цьому контексті становить інтерес позиція здобувачки щодо того, яким чином засоби масової інформації реалізують свою функцію інституційного контролю в умовах політичної поляризації. Водночас доцільно порушити питання про перспективи уніфікації європейського законодавства у сфері відповідальності за порушення деструктивної інформації не лише у традиційних друкованих засобах масової інформації, що формують публічний простір для політичного дискурсу, а й у цифровому середовищі. Які ризики та виклики можуть виникати у разі відсутності такої уніфікації, зокрема в аспекті забезпечення балансу між свободою вираження політичних поглядів і захистом демократичного порядку? Чи допустиме з правової точки зору поширення радикальних і жорстоко критичних політичних висловлювань у цифровому просторі?

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Байталюк Зоряни Володимирівни на тему: «Європейські стандарти забезпечення права на свободу вираження політичних поглядів» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертанткою у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота містить наукові положення, висновки, які вперше

пропонуються в юридичній науці, сформульовано ряд важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам пунктів 6,7,8,9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами, внесеними, згідно Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її авторка, Байталюк Зоряна Володимирівна, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого,

кандидатка юридичних наук, професорка

Тетяна СЛІНЬКО

Підпис проф. Т. М. Слінько

засвідчую

Вчений секретар

Людмила ЛЕЙБА

